

Bij die heroriëntatie hebben, wat haar oorsprong betreft, op het niveau der secretarissen-generaal belangrijke niet-economische, in wezen politieke factoren een rol gespeeld, en misschien wel de hoofdrol.

Voor een man als Winkelman was de oorlog in mei '40 niet ten einde: hij zette die oorlog voort, zij het met andere middelen; hij besepte dat Nederlands trouw jegens zijn bondgenoten nu eerst recht moest blijken; hij besepte óók (men denke aan zijn advies aan de scheepsbouwer de Vries Lentsch) dat die oorlog nog grote offers kon gaan vergen zowel van het Nederlandse volk als van het Nederlandse bedrijfsleven.

In die beginperiode meende daarentegen de grote meerderheid van het college van secretarissen-generaal dat de oorlog definitief verloren was; zij zag Duitsland tot in een verre toekomst als de dominerende macht in Europa en zij meende dus het belang van het Nederlandse volk het beste te dienen door bij die macht aansluiting te zoeken, door scherpe conflicten te vermijden en door regelingen na te streven die Nederland in dat door Duitsland gedomineerd Europa een zo gunstig mogelijke plaats zouden geven. Men kan zich voor de rechtvaardiging van de heroriëntatie van het economisch bestel op Duitsland dus niet beroepen op de gunstige gevolgen die hieruit bij het voortduren van de oorlog voortgevloeid zijn want diegenen die op het hoogste ambtelijke niveau tot die heroriëntatie besloten, meenden juist dat die oorlog *niet* voortgezet zou worden. Deze mening was het die, althans in die tijd, aan de toppen van het bedrijfsleven door velen gedeeld werd van wie sommigen, zeker, gewetensbezwaren moesten overwinnen, maar anderen zich louter de in het bedrijfsleven traditionele vraag stelden: hoe houden wij onze orderportefeuille gevuld?

Er is tussen Winkelman en het college van secretarissen-generaal geen

in juni een-en-zestigduizend. Tegen het eind van die maand zette ir. J. Th. Westhoff, lid van de directie van de rijksdienst voor de werkverruiming, aan de pers uiteen dat men dit aantal tot honderdduizend zou kunnen uitbreiden, alle tewerkgesteld 'in verantwoord productief werk' (*Vooruit*, 21 juni 1940). Na juni ging het cijfer der tewerkgestelden evenwel onmiddellijk dalen om pas in november '41 weer de zestigduizend te overschrijden (B. A. Sijes: *De arbeidsinzet*, p. 140). Wij tekenen hierbij nog aan dat het financieel voor Nederland geen enkel verschil gemaakt had indien men andere tienduizenden arbeiders tewerkgesteld had bij wat ir. Westhoff improductief werk genoemd zou hebben. Alles wat verdiend werd bijvoorbeeld door de honderdtwintigduizend arbeiders die in mei '41 op de Duitse vliegvelden in ons land werkten, werd door de Nederlandse schatkist betaald en hetzelfde zou in feite voor de lonen gelden die Nederlandse arbeiders in Duitsland verdienden. In de kring der secretarissen-generaal heeft men, voorzover ons bekend, van meet af aan slechts één 'oplossing' van het werkloosheidsvraagstuk overwogen: de werklozenexport naar Duitsland.